

૪૬૧૨

ધોરણુ ચોથાના વિદ્યાર્થીજ્ઞાન ઉપયોગી.

ભરતખંડની ટુંકી ભૂગોળ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ભવાનીશંકર વિ. મોરારજી

શેઠ. ગોકલદાસ તેજપાલ કચ્છનલીઝા
રફતના મેહતાજી.

અમદાવાદ

પાનકેરને નામે ઘોંચીની વાડીયાં

“ જાંઘા વનોદ્યુતર પાનિય પ્રેસમા ”

નથુભાઈ રતનચંદ મારફતિયાએ છાપી.

(સર્વે હક્ક રાખીને રાખ્યા છે)

કિંમત આના બે અથવા કેરી ગા

પ્રસ્તાવના.

આ ભૂગોળમાં ચોથા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓને જોટથી ખાખત અવસ્ય મોઢે કરવી જોઈએ. તેટલી પ્રકરણ ત્રણમાં ગ્રે-
ઠવી છે. તે છેવટ નકશાનું જ્ઞાન જરોખર થવા સારું છૂટ
છૂટ શેહેરો નદીઓ, પર્વતો, સરોવરો, વગેરેની ટીપ આ-
પી છે. માટે તે ઘણી ઉપયોગની થાશે એવે ઈરાદે મેં છ
પાવી બહાર પાડી છે.

આ ચોપડીમાં કાંય પણ દોષ કે ખામી કોઈ પણ
શિક્ષક અથવા વાંચનારના જોવામાં આવે તે મેહેરખાની
કરી અમને સૂચના આપના આપશે તો ખીજી આવૃત્તિ
વખતે તે વિષે ધ્યાન રાખવામાં આવશે.
પેહેલા પ્રકરણમાં—કુદરતીભાગનું વર્ણન તથા પેદાસ
વગેરે છે.

બીજા પ્રકરણમાં—રાજકીય વિભાગનું વર્ણન છે.

ત્રીજા પ્રકરણમાં—મુખ્ય કુંગરો, સરોવર, ખંદરો, ન-
દીઓ, તે પરનાં શેહેરો, તેની સાખા
તથા ક્ષાટાઓ, વગેરે ખાખત છે. તથા
નકશાનો પકકો મહાવરો સેહેલાઈથી
થઈ શકે એવી એક ટીપ આપી છે.

કર્તા.

લવાની શંકર મુરારજી મેહેતા.

પૃથ્વીના આકાર વિષે.

- પૃથ્વીનો આકાર ગોળ છે તેની સાબીઓ નીચે પ્રમાણે.
૧. જે લોકો વહાણમાં બેસી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરે છે, તેઓ જે ઠેકાણેથી નીકળ્યા હોય તે ઠેકાણે દિશા ફેરવ્યા વગર પાછા આવે છે.
 ૨. આપણે જેમ જેમ વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર તરફ જતાં જઈએ તેમ તેમ ધ્રુવ ઉંચો દેખાતો જાય છે.
 ૩. જ્યારે ચંદ્ર ગૃહણ થાય છે. ત્યારે ચંદ્ર ઉપર જે પૃથ્વીની છાયા પડે છે તે ગોળ હોય છે.
 ૪. પૂર્વ ભણીના દેશો કરતાં પશ્ચિમ ભણીના દેશોમાં સૂરજ મોડો ઉગે છે.
 ૫. કોઈ ડુંગરથી જેમ જેમ આપણે વેગળે જઈએ છીએ તેમ તેમ પ્રથમ તે નીચેનો ભાગ પછી વચ્ચો ને છેવટ ઉપરનો ભાગ દેખાતો અંધ થાય છે.
- વગેરે અનેક કારણોથી સિદ્ધ થાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.
- પૃથ્વીના ચાર ભાગ કરીએ તો લગભગ ત્રણ ભાગમાં પાણી ને એક ભાગમાં કોરી જમીન છે.

કોરી જમીનના ચાર ભાગ પાડેલા છે. ને તે દરેકને અંડ કહે છે. તેમનાં નામ ૧ એશિયા ૨ આફ્રિકા ૩ યુરોપ ૪ અમેરિકા; એ શિવાય એશિયા અંડની દક્ષિણમાં આસ્ટ્રેલિયા કરીને બેઠ છે. તે બેઠ તથા પેલા ત્રણ અંડ પૂર્વ ગોળાર્ધમાં છે. તેને જુની દુનિયા કહે છે.

અને એથો અમેરિકા પશ્ચિમ ગોળાર્ધમાં છે. તેને નવી દુનિયા કહે છે, કેમકે તે ઈ. સ. ૧૪૪૨ માં કોલંબસ નામના વહાણુવટીએ શોધી કાઢ્યો છે.

પાણીના પાંચ ભાગ કર્યા છે તે દરેકને મહાસાગર કહે છે. તેમના નામ. ૧ ઉત્તર મહાસાગર ૨ દક્ષિણ મહાસાગર ૩ પાસિફિક મહાસાગર ૪ આટલાંટિક મહાસાગર ૫ હિંદી મહાસાગર.

દિશાઓ વિષે.

દિશાઓ ચાર છે. ૧ પૂર્વ ૨ પશ્ચિમ ૩ ઉત્તર ૪ દક્ષિણ સવારે જે તરફ સૂરજ ઉગે છે તે પૂર્વ દિશા સાંજે જે તરફ સૂરજ આથમે છે તે પશ્ચિમ દિશા. પૂર્વ તરફ મોટું રાખી આપણે ઉભા રહીએ તો જે તરફ આપણે ડાબો હાથ આવે તે ઉત્તર દિશા. ને જે તરફ આપણે જમણો હાથ આવે તે દક્ષિણ દિશા જાણવી.

નક્શાની દિશાઓ. નક્શાની ઉપરનો ભાગ તે ઉત્તર દિશા, નીચેનો ભાગ તે દક્ષિણ દિશા, તથા નક્શાની સામા ઉભા રહેવાથી જમણા હાથ તરફ પૂર્વ દિશાને ડાબા હાથ તરફ પશ્ચિમ દિશા હોય છે.

ખૂણા ચાર છે. ૧ અગ્નિ ૨ નૈરત્ય ૩ વાંચ્ય ૪ ઇશાન.

પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે તે અગ્નિ.

દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈરત્ય.

પશ્ચિમ ને ઉત્તર વચ્ચે તે વાવ્ય.

ઉત્તર ને પૂર્વ વચ્ચે તે ઈશાન.

જમીનના ભાગની વ્યાખ્યાઓ.

ખંડ—જેમાં ઘણા દેશો આવેલા હોય છે, તે.

બેટ, દ્વીપ. ઠાપુ,—જેની ચારે બાજુએ પાણી હોય છે તે.

દ્વીપકંદપ—જેની ત્રણ બાજુ એ પાણી ને એક બાજુએ
કોરી જમીન હોય છે તે.

સંયોગીભૂમી—જમીનના બે મોટા ભાગની વચ્ચેમાં જ-
મીનનો સાંકડો ભાગ આવી ગયો હોય તે.

ભશિર, ભુશલાકા, કેપ,—જમીનની અણી દરીઆમાં
ગએલી હોય તે.

ડુંગર, પહાડ—જમીનપર ઉંચો થઈ ગએલો પથરનો
ટેકરો-

પર્વત—ઘણા ડુંગરની હાર હોય તે.

ખીણ—ડુંગર કે પર્વતો વચ્ચેનો નીચો પ્રદેશ હોય તે.

પાણીના ભાગોની વ્યાખ્યા.

મહાસાગર—પૃથ્વીપરના તમામ ખારા પાણીના પાંચ
ભાગ કયો છે તે.

સમુદ્ર, સાગર, દરિયો,—મહાસાગરથી નાનો એજ
ખારા પાણીનો ભાગ.

અખાત—સમુદ્રનો જે ભાગ જમીનપર લાંબો ગયો
હોય તે.

ઉપસાગર—પોહોળો અખાત.

સામુદ્રધુની—પાણીના બે મોંઠા ભાગ વચ્ચે આવેલો સાં-
કડો થોડો પાણીનો ભાગ હોય છે તે.

સરોવર, તળાવ—ચારે તરફ જમીન ને વચમાં પાણી
હોય તે.

નદિ—ડુંગર અથવા સરોવરમાંથી નીકળી સમુદ્રમાં જતું
હોય એવું વેહેતું પાણી.

નદીનું મૂળ—જ્યાંથી કદી નીકળતી હોય તે.

નદીનું મુખ—જ્યાં નદિ સમુદ્રને મળતી હોય તે.

બંદર—નદી અથવા દરિયા કાંઠે હોય ને જ્યાં વહાણો
આવે જાય એવું ગામ.

સંગમ—બે નદી અથવા સમુદ્રને નદિ જ્યાં ભેગાં થાય
તે જગા.

રણુ—મીઠું પાણી, તથા ઝાડ વગરનું મેદાન.

ધોરણ ચોથાના વિદ્યાર્થીઓને ઊપયોગી. જરત્રત્રલંડની ભૂગોલ વિદ્યા.

પ્રકરણ ૧ લું.

આખી પૃથ્વી ઊપર ચાર ખંડ છે. ૧ ંશિઆ. ૨ ંરોપ ૩ આફ્રિકા અને ૪ અમેરિકા. તેમાં ંશિઆ ખંડની દક્ષિણે ત્રણ મોટા દ્વીપકલ્પોછે. ૧ ભરતલંડ ૨ અરબસ્તાન અને ૩ હિંદીચીન. તેમાં આપણો દેશ ભરતખંડ છે. માટે તેનુંજ વર્ણન અહીં કીધું છે.

સીમા-ઊત્તર ભરતખંડ અને તાતારની વચ્ચે હિંદુ-કુશ અને કારાકોરમ પર્વત છે. તથા ભરતખંડ અને ટિબેટની વચ્ચે હિમાલય પર્વત છે. ં પર્વત આખી દુનિઆમાં સર્વથી ઊંચો છે તથા તેનાં શિખરો સદા બરફથી ઢંકાયલા રહે છે. પશ્ચિમે ભરતખંડ અને અફઘાનિસ્તાનની વચ્ચે સુલેમાન પર્વત, તથા ભરતખંડ અને બલુચિસ્તાનની વચ્ચે હાલા પર્વત છે. નૈરૂત્ય ખૂણમાં ચારખી સમુદ્ર છે અને દક્ષિણે હિંદીમહાસાગર છે. અગ્નિ ખૂણમાં હિંદીમહાસાગર તથા બંગાળી સમુદ્ર અને પૂર્વે ભરતખંડ અને અ-લ્લદેશની વચ્ચે કુંગરા છે.

વિસ્તાર ભરતખંડનું ક્ષેત્રફળ ૧૫, ૮૨, ૧૨૦ ચો-રસ માઈલ છે. ને તે કાશ્મીરની ઉત્તરેથી તે કન્યાકુમારી

મુધી ૧૯૦૦ માર્ચલ લાંબો તથા પશ્ચિમે સિંધથી ને પૂર્વે આસામ મુધી ૧૮૦૦ માર્ચલ પોહાળો છે.

વસ્તી—ભરતખંડમાં ૨૫૫૦૦૦૦૦૦ સાડા પચીસ કરોડ માણસની વસ્તી છે.

કુદરતી વિભાગ—એ છે. ૧ હિંદુસ્તાન અને ૨ દક્ષિણ. એ બંને ભાગની વચ્ચે વિંધ્યાચળ પર્વત, તથા નર્મદા નદી આવેલાં છે.

હિંદુસ્તાનના કુદરતી ભાગ છ છે તેનાં નામ.

૧ હિમાલયની તળેટીનો ઢળતો પ્રદેશ. ૨ સિંધુનો પ્રદેશ. ૩ રેતીનું રણ. ૪ મધ્ય હિંદુસ્તાનનો તથા થોડો રજપૂતનાનો ઉંચો પ્રદેશ. ૫ ગંગાનો પ્રદેશ. ૬ બ્રહ્મપુત્રનો પ્રદેશ.

૧ હિમાલયની તળેટીનો ઢળતો પ્રદેશ. એ પ્રદેશની ઉત્તરે હિમાલય તથા દક્ષિણે શિવાલિક વગેરે પહાડ છે. તેમાં કાશ્મીર, નેપાળ, ને ભૂતાન વગેરે દેશો રાજ્યો તથા વાવ્યપ્રાંતનો ઉત્તર ભાગ આવેલાં છે. ને તેમાં ઓછા સુધરેલા પહાડી લોક વસે છે.

સિંધુનો પ્રદેશ—પંજાબનો પશ્ચિમ ભાગ તથા આખો સિંધપ્રાંત આવેલો છે. તેમાં સૌથી મોટી નદી સિંધુ છે. તેને અટક આગળ કાચુલ ને મિટન કોટ આગળ જલમ, ખીયા, રાવી, ચીનાબ, અને સતલજનાં એકઠાં થએલાં જળ બેગાં થાય છે.

૩ રેતીનું રણ—એની ઉત્તરે સતલજ અને પૂર્વે અ-
રવલી ડુંગર છે. એ ડુંગરના દક્ષિણ ભાગનું નામ આબુ
પર્વત છે તે ધણો સુશોભિત છે. દક્ષિણે કચ્છનું રણ તે
પશ્ચિમે સિંધપ્રાંત છે. જેસલમેરનું રાજ એ રણમાં

૪ મધ્ય હિંદુસ્તાનનો અને થોડો રજપૂતા-
નાનો ઉંચો પ્રદેશ—એમાં ઉદેપૂર, ભરતપૂર, અજ-
મેર, જેપૂર, માળવા, બૂદેલખંડ, તથા હોદ્કરનું, સિંધી-
આનું, ભોપાલનું, રેવાનું, વગેરે રાજ આવ્યાં છે. તથા
તેમાં ચંબલ, સિંધ, અને અતવાનામે નદીઓ છે. તે જ-
મતાને મળે છે.

૫ ગંગાનો પ્રદેશ—એમાં પંજાબનો પૂર્વ ભાગ,
ધણો ખરો વાયવ્યપ્રાંત અને અયોધ્યા તથા બહાર પ્રાંત
આવેલાં છે.

૬ બ્રહ્મપુલનો પ્રદેશ—એમાં આસામ, તથા બં-
ગાળાનો ધણોખરો ભાગ આવેલો છે.; ને ચિત્તાગોંગ, ટિ-
પરાહ, ખાસી, અને ગારો વગેરે ડુંગરા છે.

દક્ષિણના કુદરતી ભાગ ચાર છે.

૧ નર્મદાનો પ્રદેશ. ૨ શુદ્ધ દક્ષિણ. ૩ પૂર્વ
કાંઠાના નીચાણનો પ્રદેશ. ૪ પશ્ચિમ કિનારાનો
નીચાણનો પ્રદેશ.

૧ નર્મદાનો પ્રદેશ—એમાં વિંધ્યાચળ અને સા-
તપૂડા વચ્ચેની તમામ ખીણનો પ્રદેશ આવેલો છે.

શુદ્ધ દક્ષિણ—એની ઉત્તરે સાતપૂડા પૂર્વે પૂર્વકાંઠ,

દક્ષિણે નીલગીરી, તથા પાલની વગેરે ડુંગરા, ને પશ્ચિમે પશ્ચિમઘાટ આવેસો છે. ને તેમાં ગોદાવરી, કૃષ્ણા, કાવેરી, પનેર, પન્નાર, પુલાર, વગેરે નદીઓ છે.

૩ પૂર્વ કાંઠાનો નીચાણનો પ્રદેશ—એ પૂર્વ ઘાટ તથા સમુદ્ર વચ્ચેનો ઉત્તર દક્ષિણ લાંબો મુલક છે.

પશ્ચિમ કિનારાનો નીચાણનો પ્રદેશ—એ સહ્યાદ્રિ તથા સમુદ્ર વચ્ચેનો ઉત્તર દક્ષિણ લાંબો મુલક છે.

મુખ્ય બાબત—પૂર્વ ઘાટને પશ્ચિમ ઘાટ નીલગીરીમાં જોડાઈ જાય છે. ને સાંથી દક્ષિણે કન્યાકુમારીસુધી પાલની વગેરે ડુંગરો છે. પશ્ચિમઘાટનું બીજું નામ સહ્યાદ્રિ છે. દક્ષિણ દેશના પશ્ચિમ ભાગમાં મલબાર કરીને એક પ્રાંત છે. તેપરથી તે કાંઠો પણ મલબાર કિનારો કહેવાય છે. ને દક્ષિણ દેશના પૂર્વ જૂનાં શેહેરનું નામ કોરોમાંડલ છે તેથી તે કાંઠાનું નામ પણ કોરોમાંડલ કિનારો કહેવાય છે. એ પૂર્વ કાંઠાના દરિયામાં મોતી નીપજે છે. તે આખી દુનિયામાં ઉંચી જાતનાં ગણાય છે. એ સિવાય બીજાં હલકી જાતનાં મોતી કચ્છના અખાતમાં જામનગર પાસેના દરિયામાંથી પણ નીકળે છે.

મુખ્ય બેટ કે દ્વીપ—૧ સિંહલદ્વીપ (સંકા), ૨ લક્ષદ્વીપ, ૩ માલદ્વીપ, ૪ નીકોબાર ૫ આંદમાન (એમાં ચુન્દેગારને કાળે પાણીએ કાઢે છે.) ૬ મનાર, ૭ રામેશ્વર, ૮ રામરી, ૯ એંકુણા, ૧૦ સંડોને, ૧૧ સાહપૂરી, ૧૨

સાથી, ૧૩ વસઈ, ૧૪ ધારાપૂરી, ૧૫ કરંજે, ૧૬ મર-
ગી બેટાનું ટાળું વગેરાં.

મુખ્ય સરોવરો—૧ ખુલ્લર ૨ સાંબર ૩ ચિલકા ૪
કોલર ૫ યુલિકાટ ૬ લુતાર ૭ મંચર ૮ ઢેબર એ ચધા-
માં છેલુ ઢેબર મીઠું છે.

મુખ્ય અસ્વાત—૧ કચ્છનો ૨ ખંખાતનો ૩ મના-
રનો ૪ બાલાસોરનો ૫ માર્ઠાબાનનું.

મુખ્ય ઉપસાગર—૧ બંગાળાનો.

મુખ્ય ભૂશિરો—૧ દારિકાં (જગત પોઈટ) ૨ દીવ
૩ રામસ ૪ કન્યાકુમારી ૫ પાલમયરા ૬ નેઝાર્થલ ૭
માજ (કરાચી પાસે) વગેરે. એ શિવાય પોઈટડીગાત્ર, અને
પોઈટ પેંદ્રો વગેરે લંકામાં છે.

મુખ્ય દ્વીપકલ્પો—૧ આખો દેશ તથા ૨ દક્ષિણ
ને ૩ કાઠીઆવાડ.

મુખ્ય સામુદ્રધુની—૧ પાકની તથા ૨ મનારની.

મુખ્ય સ્વનીજ—લોહું ત્રાંચુ, સૂરોખાર, હીરા, સોનું
વગેરે ઘણે ઠેકાણે છે. એ શિવાય બંગાળા, અને મધ્યપ્રાં-
તમાં ફેયગાત્રી ખાણો, પંજાબ અને રજપૂતાનામાં મીઠું
અને બૂદેલખંડ તથા પંજાબ વગેરેમાં સોનું નીકળે છે.

મુખ્ય સ્વોરાક હિંદુસ્તાનના લોકોનો મુખ્ય ખોરાક
ધાન, દક્ષિણના લોકોનો બાજરી તથા જુવાર ને બંગાળા ત-

યા બહાર વગેરેના લોકોનો ચોખ્ખા છે. તે સિવાય ગરીબ લોકો રાગી, બંટી, વગેરે ઘણાં હલકી જાતનાં ધાન્ય વાપરે છે.

મુખ્ય પેદાશ અનેક જાતનાં ધાન્ય તથા શાક, કઠોળ, કંદમૂળો, તે જાતનાનાં ઝાડો, ઈમારતી લાકડાંનાં ઝાડો, મેવાનાં ઝાડો, રંગનાં ઝાડો, ધુલનાં ઝાડો, ઔષધનાં ઝાડો, અશીણુ, ચા, યુન, તાડ, વગેરે થાય છે.

ધતિ.

પ્રકરણ ૨ જી.

ભરતખંડના સેન સાહ કેશરે હિંદની રાજ ગાદી યુરોપ ખંડના ઈંગ્લાંડ દેશમાં લંડન શહેરમાં છે. (હાલનાં સેનસાહ મહારાણી વિક્ટોરીઆ છે.) તેમણે ઠેરાવેલો અધિકારી આ મોટા મુલકપર સત્તા ચલાવે છે. ને તે વાઇસરાય, રાજ પ્રતિનિધિ કે ગવર્નર જનરલ કહેવાય છે. ને તે કલકત્તામાં રહે છે. ને જનાણામાં હિમાલયમાં સીમલા કરી સ્થળ છે, ત્યાં હવા લેવા જાય છે. તેને મદદ કરવા સાડે સરકારે બે કાઉન્સિલ (કારભારીની મંડળી) ઠેરાવી છે તેમાંથી એક તેને કાયદા કરવામાં ને બીજી અમલ કરવામાં મદદ કરે છે. તેના હાથ નીચે મુંબઈ, અને મદ્રાસના ગવર્નરો, તથા પંજાબ, વાયવ્ય પ્રાંત, અને બંગાળના લેફ્ટેનેન્ટ ગવર્નરો, તથા ભરત ખંડની માંહે અ-

ને બહાર એક લાંકા બેઠ બાદ કરતાં જ્યાં જ્યાં અંગ્રેજ સરકારનું તથા તેમના ખંડીઆ રાજ્યોનું રાજ છે, ત્યાં ના કમીશનરો, રેસિડન્ટો તથા પોલિટિકલ એજન્ટો છે.

લાંકામાં પણ અંગ્રેજ સરકારનું રાજ છે પણ ત્યાં બુદ્ધો ગવરનર આવે છે ને તે વાઈસરાયના તાબામાં નથી.

એબરતખંડના રાજ્યકીર્તિમાળ ૧૪ છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

૧ મુઝઈ ઈલાકો.

૨ મદ્રાસ ઈલાકો.

૩ મહૈસૂર અને કુર્ગનાં સંસ્થાન ૪ વરાડ સહિત હૈદરાબાદ સંસ્થાન.

૫ મધ્ય પ્રાંત.

૬ મધ્ય હિંદ એજન્સીનાં સંસ્થાનો.

૭ રજપૂત સંસ્થાનો.

૮ પંજાબ પ્રાંત.

૯ વાવ્ય પ્રાંત

૧૦ અયોધ્યા પ્રાંત.

૧૧ બંગાળા પ્રાંત.

૧૨ આશામનો મૂલક.

૧૩ નેપાળ બૂતાન અને જામ ૧૪ બરતખંડ માંહેલા પો-

સ્વતંત્ર પહાડી દેશી સં-

દુર્ગીઝ અને ફ્રેન્ચ લો-

સ્થાનો.

કોનાં સ્વતંત્ર પરદેશી સંસ્થાનો.

મુંબઈ इलाको.

એના પાંચ ભાગ કર્યા છે ૧ સિંધ ૨ કચ્છ ૩ ગૂજરાત ૪ મહારાષ્ટ્ર ૫ દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર અને ઉત્તર કાનડા.

સિંધ મુખ્ય શહેર હૈદરાબાદ

તાલુકા—

મુખ્ય શહેરો.

૧ સિંધનો ઉપલો સરહદનો મુલક.

જેકાબાબાદ.

૨ શિકારપુર જિલ્લો.

શિકારપુર.

૩ હૈદરાબાદ ॥

હૈદરાબાદ.

૪ કરાંચી ॥

કરાંચી.

૫ થરપારકર. ॥

ઉમરકોટ.

૬ ખેરપૂર. ॥

ખેરપૂર.

કુચ્છ

રાજધાની ભૂજ.

૧ રાયર તાલુકો.

રાયર.

૨ બચાઉ ॥

બચાઉ.

૨ અંજાર. ॥

અંજાર.

૪ ભૂજ. ॥

ભૂજ.

૫ મુંદ્રા ॥

મુંદ્રા.

૬ માંડવી. ॥

માંડવી.

અખડાસા. ॥

ખીદા તથા જખૌ

૮ લખપત ॥

લખપત.

૩ ગૂજરાત રાજધાની અમદાવાદ બ. દક્ષિણ.

૧ સુરતજિલ્લો...સુરત ૧ ખાનદેશજિલ્લો.....ધુળીઆ

(૧૪)

- ૨ ભરૂચ... ...ભરૂચ ૨ ખાનદેશ એજન્સિ
૩ ખેડા.....ખેડા ૩ નાશકજિલ્લો.....નાશક.
૪ પંચમહાલ...ગોધરા ૪ પેઠ સંસ્થાન.....પેઠ.
અને દાહોદ. ૫ અહમદનગરજિલ્લો...અહમદ
૫ અમદાવાદ. અમદાવાદ નગર.
૬ કાઠિયાવાડ એજન્સિ ૬ પુણાજિલ્લો.....પુણા
રાજકોટ.
૭ પાલણપુર....પાલણપૂર ૭ સતારાજિલ્લો.....સતારા.
અને ડીશા.
૮ મહીકાંઠા.....સાદરા ૮ સતારાનગીર...ભોર, ફલટન,
અને ઈડર. ઓદ, જત,
૯ રેવાકાંઠા.....નાંદોદ, ૯ સોલાપુરજિલ્લો.....સોલાપુર.
બારીઆ અને લુણા
વાડા.
૧૦ ગાયકવાડનો મૂલક ૧૦ અકલકોટસંસ્થાન. અકલકોટ.
વડોદરા.
૧૧ ખંખાતસંસ્થાન...ખંખાત.
૧૨ પંચમહાલ એજન્સિ...નારકોટ.
૧૩ સૂરત એજન્સિ...વાંસદા ધરમપૂર અને સચીન.
૪ મહારાષ્ટ્ર એના બે ભાગ કર્યા છે.
૧ કોકણ. ૨ દક્ષિણ.
અ. કોકણ.
૧ થાણાજિલ્લો થાણા.

૨ જવારસંસ્થાન...જવાર.

૩ કોલાળાજિલ્લો...અલીપાગ.

૪ જંજીરાસંસ્થાન...જંજીરા.

૫ રત્નાગીરીજિલ્લો...રત્નાગીરી.

૬ સાંવતવાડીસંસ્થાન...સાંવતવાડી.

૫ દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર અને ઉત્તરકાનડા.

૧ કલાદગીજિલ્લો...કલાદગી.

૨ બેલગામજિલ્લો...બેલગામ.

૩ કોલાપુરસંસ્થાન...કોલાપુર.

૪ દક્ષિણ મરાઠા જાગીર...સાંગલી, જમખીંડી મીરજ,
કુરંદવાડ, ભૂધોળ અને રામદુર્ગ.

૫ ધારવાડજિલ્લો...ધારવાડ.

૬ સાવનૂરસંસ્થાન...સાવનૂર.

૭ ઉત્તરકાનડા જિલ્લો...કારવાડ.

મદ્રાસ રાજ્ય.

એના ત્રણ ભાગ કર્યા છે. ૧ ઉત્તરસરકાર ૨ ક-
ર્ણાટક, ૩ મલખાર.

મુખ્ય શહેરો--મદ્રાસ, મચ્છલીપટ્ટન, રાજમંદ્રી,
ત્રીચીનોપલ્લી, કાંચીવરમ, ચંકાટ, સેલમ, મધુરા, બેલારી,
કડપા, અદ્યન્તી, કર્નુલ, નેલુર, તામિલવર, કોઈમટૂર, વિ-
જયનગર, વગેરે.

મુખ્ય નદીઓ--ગોદાવરી, કૃષ્ણા, કાવેરી, પનેર,
પુલાર. વીગેરે.

મુખ્ય દેશીરાજ—૧ ત્રાવણકોર (એનું મુખ્ય શે-
હર ત્રિવેદર છે) ૨ કોચી. એ બંને રાજમાં સરોવરો
ધણાં છે.

૩ મ્હૈસૂર અને કુર્ગ સંસ્થાનો.

મ્હૈસૂર પ્રાંત—ઈ. સ. ૧૭૯૯ માં ટીપુને મારી
અંગ્રેજે છતી લીધો. ને જે અસલ હકદાર રાંજે પાસેથી
ટીપુના બાપે છીનવી લીધો હતો, તેના વારસને ફરી
સોંપ્યો છે.

મુખ્ય શેહેરો—મ્હૈસૂર, શ્રીરંગપટ્ટન, બેડનુર, બે.
ગલૂર, હરીહર વીજેરે.

મુખ્ય નદીઓ—કાવેરી, તુંગ, બદ્રા, (એ બે ન-
દીઓ સીમોગા આગળ એકઠી થઈ તુંગબદ્રા કહેવાય છે.
પન્નેર, પન્નાર, પુલ્નાર, વગેરે.

કુર્ગ—એની રાજધાની મર્કારા. એ અંગ્રેજ સરકાર-
ને તાબે છે.

વરાહ સહિત હૈદ્રાબાદ.

એ દેશી સંસ્થાન છે. ત્યાંનો હાકેમ નીઝામ કહેવાય
છે.) એણે મરાઠપ્રાંત હાલે અંગ્રેજ સરકારને સોંપ્યો છે.

મુખ્ય શેહેર—હૈદ્રાબાદ, એ રાજધાની મુસી નદીને
છેડે . . આરંગાબાદ, દૌલતાબાદ, જલનાં, બેદર, ગોવલ-
કંડનાં દેડ, નિમળ, ઈલોરા, વગેરે.

૫ મધ્યપ્રાંતો.

સીમા- ઉત્તરે યુદ્ધલ ખંડ અને વાયવ્ય પ્રાંતો. પ-

શ્ચિમે બોપાલ, ઇંદોર, ખીજાં દેશી રાજ્યો, અને ખાનદેશ, દક્ષિણે વરાડ અને નીઝામનું રાજ તથા પૂર્વે મદ્રાસ ઈલાકા અને બંગાળા પ્રાંત છે.

મુખ્ય શહેરો—નાગપૂર, કાંપરી, સાગર, દમોહ, જબલપૂર, રાયપૂર. (છત્તી સગઢમાં), ચંદા, યુરાનપૂર, આશીરગઢ, સંબલપૂર, વગેરે.

૬ મધ્યહિંદ એજન્સિ.

એના બે ભાગ કર્યા છે. ૧ પૂર્વ ભાગ, તથા ૨ પશ્ચિમ ભાગ, એ બંને ભાગોની વચ્ચે વાયવ્ય પ્રાંતની સાંકડી પટ્ટી આવેલી છે.

પૂર્વ ભાગમાં—૧૦ ગ્વાલીયરનું રાજ મુખ્ય શહેર ગ્વાલીયર એસિધીયાની રાજધાની છે.

૨ પ્રાચીન માળવાનું રાજ મુખ્ય શહેર ઇંદોર એ હાલ હોલકરની રાજધાની છે. ૨ ઉજ્જયની એ-વિક્રમાદિત્યની રાજધાની ક્ષીપ્રા નદીને કાંઠે છે. ૩ ધારાનગરી એ રામ ભોજની રાજધાની છે.

પશ્ચિમભાગ—૧ બૂદેલખંડ માંહેલાં દેશી રાજ્યો—મુખ્ય શહેર બોપાલ.

૨ રેવાનું મોટું રાજ મુખ્ય શહેર—રેવા.

એથી નાનાં ખીજાં દરજ્જાનાં. ૨૩ ને તેથી ખચુ

નાનાં ૪૪ સંસ્થાનો છે. તે બધા પર દેખરેખ રાખવા સાર
છેદરમાં ગવરનર જનરલનો એજન્ટ રહે છે.

૭ રજપુતસંસ્થાનો. એમાં અદાર દેશી સંસ્થાનો છે

સીમા—ઉત્તરે સતલજ, દક્ષિણે ગૂજરાત, પશ્ચિમે સિંધ, ને
પૂર્વે આગ્રા, ગ્વાલીયર, તથા છેદોર સંસ્થાન છે.

૧ મેવાડ (ઉદેપૂર)	૧૦ અલવડ જાટસંસ્થાન
૨ મારવાડ (જોધપૂર)	૧૧ શિરોહી
૩ જોધપૂર	૧૨ ડુંગરપર
૪ બુંદી	૧૩ વાંસવાડા
૫ વીકાનેર	૧૪ પ્રતાપગઢ
૬ કોટા	૧૫ ઝાલાવાડ
૭ કિરોલી	૧૬ ભરતપૂર
૮ કિસનગઢ	૧૭ ધોળપૂર મુસલમાનીસંસ્થાન
૯ જસલમેર	૧૮ ટોંક

ઉદેપૂરના મહારાજા ભરતખંડમાં સૌથી પ્રાચીન કુળના
કહેવાય છે. ને તેઓ રાગચંદ્રજીના વંશના સૂર્યવંશી રજપૂત છે.

જોધપૂરમાં મુસ્લમાન ખાણો છે.

મુખ્યસરોવર ૧ સાંબર તથા ૨ ઢેબર

૮ પંજાબપ્રાંત.

પંજ=પાંચ + આળ=પાણી પાંચ નદીઓથી થએલો મુલક. તે બધી નદીઓ હિમાલયમાંથી નીકળે છે, તે સિંધુનદી સાથે મળી અરબી સમુદ્રમાં જાય છે. સિંધુમાં કાળા બાગ સુધી આમખોટા ચાલે છે. સિંધુને જલમ વચે મીઠાના ડુંગરો છે. તે દરેક નદીઓ વચ્ચેનો મુલક દોઆળ કહેવાય છે. જેમકે જલમને ચંબલ વચ્ચેનો જેચ દોઆળ, સિંધુને જલમ વચ્ચેનો સિંધ સાગર દોઆળ વગેરે.

મુખ્યપર્વત—કારાકોરમ, હિમાલય, હિંદુકુશ, સાતપૂઝા, વગેરે.

મુખ્યનદી—સિંધુ, જલળ, ખીઆ, રવિ, ચિનાબ સતલજ, કાચુલ, વગેરે.

મુખ્યશેહેર—લાહોર, અમૃતસર, મુલતાન, બલધર, અંબાલા, શીરોજપૂર, લુદીઆણા, કાસ્મીર, વગેરે.

મુખ્યદેશીરાજ—બધાં દેશીરાજ ૩૬ છે તેમાં મોટાં ૩ છે તે નીચે પ્રમાણે.

૧ કાસ્મીર ૨ બાવલપૂર ૩ પટીઆલા.

૧કાશ્મીર—મુખ્યશેહેર—કાસ્મીર, શ્રીનગર, જમ્મુ, લેહ, વગેરે. ત્યાંનો રાજ મહારાજ કહેવાય છે. મુખ્યસરોવર—બુલર.

૨ બાવલપૂર—ત્યાં નવાબ રાજ કરે છે.

૩ પટીઆલા—એ શીખનાં સંસ્થાનોમાં સરવેથી

મોટું ગણાય છે. ને ત્યાંનો અધિપતિ મહારાજા કહેવાય છે. એ શિવાય બીજાં શીખનાં સંસ્થાનો, જિંડ, નભા, કપડ-ચલા, પ્રીદકોટ અને કલ્લશીઆ છે.

૯ વાયવ્યપ્રાંતો.

એનો આકાર અર્ધ ચંદ્રના જેવો છે, ને તે અયોધ્યા પ્રાંતને વિંટાયલો છે. એના ત્રણ ભાગ કર્યા છે.

૧ હિમાલયમાં આવેલો પ્રદેશ. (જેમાં કમાકિન તથા ગદવાલ વીગેરે પ્રાંતો છે.) ૨ ગંગા અને જમનાની ઉત્તરનો રસાળ પ્રદેશ. ૩ જમનાની દક્ષિણનો પ્રદેશ.

મુખ્યશેહેરો—જમનાને કાઠે—મથુરાં, કાલ્પી, આગ્રા ઈટાવા, વગેરે ગંગાને કાઠે—અનુદશેહેર, ફતેહગઢ, કાનપૂર, મિરજાપૂર, કાશી, ગાજીપૂર, વગેરે.

ગંગા જમનાનાં સંગમ ઉપર—અલ્હાબાદ (પ્રયાગ.)

મુખ્યમેદાન—પાણીપત

મુખ્યદેશીરાજ—૧ કાશી, ૨ રામપૂર, ૩ તેહરીન, વગેરે.

૧૦ અયોધ્યાપ્રાંત.

સીમા—એની ઉત્તરે નેપાળ ને બીજી ત્રણ બાજુએ વાયવ્યપ્રાંત છે.

મુખ્યનદીઓ—રામગંગા, સર્ષ, ગોઆ, રામી, ગોમતી, વગેરે.

મુખ્યવિભાગ—ચાર છે. ૧ કૌશલ, ૨ સીતાપુર, ૩ લખનૌ, ૪ રાયબરેલી.

મુખ્યશેહર—૧ અયોધ્યા, (ગોઆને કાંઠે) ૨ લખનૌ (ગોઆની કાંઠે) એ હાલની રાજધાની, એમાં ચીફ કમીશનર રહે છે.) ૩ કૌશલ ૪ સીતાપુર ૫ રાયબરેલી વગેરે.

એ અયોધ્યામાં પ્રથમ પ્રખ્યાત સૂર્યવંશી રામચંદ્રજી થઈ ગયા છે.

૧૧ બંગાળપ્રાંત.

સીમા—ઉત્તરે નેપાળ, સિકીમ, ને આસામપ્રાંત. પૂર્વે—મણીપુરનું દેશીરાજ. દક્ષિણે—બંગાળી ઉપસાગર. ને મદ્રાસ ઈલાકા. પશ્ચિમે—મધ્યપ્રાંત, રેવા, ને વાયવ્યપ્રાંત છે.

વિભાગ—૧ શુદ્ધ બંગાળ, ૨ બહાર, ૩ ઓરીસા, ૪ છોટાનાગપૂર.

મુખ્યપર્વત—થોડા હિમાલય, રાજમહાલ, અને છોટાનાગપૂર તથા ઓઢીઆના ડુગરા.

મુખ્યનદીઓ—ગંગા, ગોઆ, સોન, ગંડકી, કુશી દામોદા, બાગીરથી, હુગલી, બ્રહ્મપુત્ર, સુરમા, મહાનદી, વૈતરણી, બ્રહ્મણી, ૩૫ નારાયણ, સુવર્ણરેખા, વગેરે.

મુખ્યસરોવર—ચિલકા.

મુખ્યશેહેરો—કલકત્તા, (એ હાલની રાજધાની છે) ધાકા, મુરશીદાબાદ, પટણા, મોંગીર, જગન્નાથ, ચંદ્રનગર, નાજમહાલ, પ્લાશી, ચિનસૂરા, કાશીમખમર, દીનાપૂર, ગયા, વીગેરે.

મુખ્યવન—સુંદરવન (એ ગંગાનદીનો ડેલ્ટા છે ને ત્યાંની હવા સરદ છે.)

મુખ્યદેશીરાજ—૧ સિકિમ, ૨ કુચબહાર, ૩ દીપરા, દરબંગા, વગેરે

૧૨ આસામનોમુલક.

મુખ્યનદી—૧ બ્રહ્મપુત્ર તથા ૨ સૂરમા.

મુખ્યશેહેર—ગૌહત્તી, એ રાજધાની છે તેમાં ચીફ કમીશનર રહે છે.

મુખ્યદેશીરાજ—ચેરાપુંજ, ત્યાં દુનિયાના બધા ભાગ કરતાં વરસાદ વધારે પડે છે.

૧૩ સ્વતંત્ર પહાડી દેશી સંસ્થાનો.

એ છે. ૧ નેપાળ અને ૨ બૂતાન.

૧ નેપાળ મુખ્યપર્વત—હિમાલયનાં શિખરો, (એ-વરેસ્ટ કે ગૌરીશંકર ને ક્વલગીરી, એ શિખરો બીજા બધા પર્વતો કરતાં ઊંચાં છે.)

મુખ્યશહેર—ખંટમકુમાં, મહારાજા રહે છે.

૨ ભૂતાન મુખ્ય શહેરે—ટયાસીટયુટન એ રાજ-
ધાની છે.

૧૪ સ્વતંત્ર પરદેશી સંસ્થાનો.

એ છે; ૧ પોર્ટુગીઝ કે ફિરંગીનાં, અને ૨ ફ્રેન્ચનાં.

૧ પોર્ટુગીઝ કે ફિરંગીનાં—૧ દીવ, ૨ દમણ, ૩
ગોવા. તેમાં જે લુગોવા રાજધાની છે, ને તેમાં તેમના ત-
રફનો ગવર્નર રહે છે.

૨ ફ્રેન્ચ લોકોનાં સંસ્થાનો—૧ ચંદ્રનગર, ૨
યાનાન, ૩ કારીકલ, ૪ માહી, અને ૫ પોંડીશરી. એ છે-
લું મુખ્ય શહેર છે તેમાં તેમના તરફનો ગવર્નર રહે છે.

જંજીરા, તથા જાફરાબાદ એ હબશીનાં સંસ્થાનો છે.

ધતિ

પ્રકરણ ૩ જી.

મુખ્ય પર્વતો—૧ હિમાલય, શિવાલિક, સાતપૂડા,
વિંધ્યાચળ, પૂર્વધાટ, પશ્ચિમધાટ (સલ્લાદ્રી), કારાકોરમ, સુ-
લેહમાન, અરવલી, આયુ, કૈભૂર, ગિરનાર, ગીરપર્વત, મી-
ઠાના કુંગર, મહાદેવતા કુંગર, નીલગીરી, વગેરે.

મુખ્ય હિમાલયનાં શિખરો—એવરેસ્ટ (ગૌરીશંકર ધવલગીરી. કાંચનગંગા, ચામક્ષારી, ગંગોત્રી, જમ્નોત્રી, દ્વૈજાશ વગેરે.

મુખ્ય નદીઓ—તેના મૂળ, મુખ, શાખા તથા હિરે. તેપરનાં શેહરો.

૧ બ્રહ્મપુત્ર—એટિએટમાં માનસરોવરમાંથી નીકળી બંગાળી ઉપસાગરને મળે છે, એની શાખા સૂરમા. તે પરનાં શેહરો તેજપૂર, ગોહત્તી, નવાગામ, ધાકા, ગોવલપરા, દરંગ, રંગમતી, જમાલપૂર વગેરે.

૨ સિંધુ—એ ટિએટમાં હિમાલયમાંથી નીકળી અરબીસમુદ્રને મળે છે. એની શાખાઓ કાપુલ, જલમ, ખીઆ, રવિ, ચીનાખ, સતલજ; તેપરનાં શેહરો લેહ, અટક, કાલાખાગ; ડેરાઈસ્માલખાન, ડેરાગ.જીખાન, મિટનકાટ, શિરાડપૂર, સકર, બકર, રૈરી, સેવાન, હાલા, હૈદ્રાબાદ, ઠટ્ટા, કરાંચી, મીઆણી, કોટ્ટી, વગેરે.

૩ ગંગા—એ ગઢવાલમાં હિમાલયના ગંગોત્રી શિખરમાંથી ઉત્પન્ન થઈ બંગાળી ઉપસાગરને મળે છે, એની શાખાઓ જમનાં, શોહી, ગંડકી, ગોઆ, રામગંગા, કૌશકી, ગોમતી, બ્રહ્મપુત્ર, રૂપનારાયણ. કુશી વગેરે. હુંગલી. ને ભાગીરથી તેમાંથી નીકળી દરીઆમાં જાય છે. તેપરનાં

શેહેરો બદ્રીનાથ, શ્રીનગર, હરિદ્વાર, ગિરત, ફરકાબાદ, કનોજ, કાનપૂર, ફતેહપૂર, અલાહબાદ, મિરજાપૂર, કાશી, ગાજીપૂર, ચુનાર, બકશાર, પટણા, દીનપૂર, ઝોંગીર, બાગલપૂર, રાજમહાલ, મુરશિદાબાદ વગેરે.

૪ જમના—એ હિમાલયના જન્મોત્તરીજ શિખર-માંથી નીકળી અલાહબાદ આગળ ગંગાને મળે છે, તેની શાખાઓ ચંબલ, સિંધ, બતવા તેપરનાં શેહેરો સહરાણુપૂર, કર્નાત, પાણીપત, દિલ્હી, મુજફ્ફરનગર, ગથુરાં, આગ્રા, કાલ્પી, ઈટાવા, અલાહબાદ, હમીરપૂર વગેરે

૫ મહાનદી—એ મધ્યપ્રાંતમાંથી નીકળી બંગાળના ઉપસાગરને મળે છે, તે ઉપર, સંબલપૂર, ને કટક શેહેરો છે.

૬ હે ગોદાવરી—એ નાશિક પાસે સંદ્યાંદ્રિ પર્વતમાંથી નીકળી બંગાળના ઉપસાગરને મળે છે, એની શાખાઓ પૂર્ણા, માંજરા, વર્ધા, પ્રાણહિતા, પેનગંગા, ને વાઈન ગંગા છે, તેપરનાં શેહેરો, નાશિક, પૈઠણ, રાજમહેંદ્રી, યાનાન, વગેરે.

૭ કૃષ્ણા—એ મહાબલેશ્વર પાસે સદ્યાંદ્રિ પર્વત-માંથી નીકળી બંગાળના ઉપસાગરને મળે છે. એની શા-

આઓ વારણા, બીમા, તુંગબદ્રા, મલપ્રભા, ધટપ્રભા, ને મૂસી છે. (નીરા, ને સીના, એ બે બીમાની શાખા છે. તેપરનાં શેહેરો વાઈ, કનહાડ, ને મચ્છલીપટ્ટન છે.

૮ કાવેરી—એ કુર્ગ પાસે સહ્યાંદ્રિ પર્વતમાંથી નીકળી અંગાળી ઉપસાગરને મળે છે. એ નદી બહુ મુખે સમુદ્રને મળે છે તેમાંના મોટા મુખનું નામ કાલેરન છે. તેપરનાં શેહેરો શ્રીરંગપટ્ટન, ત્રીચીનાપલ્લી, ને ત્રાંકવીઆર છે.

નર્મદા—એ અમરકંટક પાસે સાતપૂડા પર્વતમાંથી નીકળી અંબાતના અખાતને મળે છે. તે ઉપરનાં શેહેરો જયપૂર, હુસંગાઆદ, નિમાડ મંડલેશ્વર, ચાંણોદ, કન્યાળી, નાંદોદ, બર્ય, વગેરે.

૧૦ તાપી—એ સાતપૂડા પર્વતમાંથી નીકળી અંબાતના અખાતને મળે છે. તેપરનાં શેહેરો પુરાણપૂર, સૂરત, ઈલીયપૂર, રાંદેર, વગેરે.

૧૧ મહી—માળવાના કુંગરમાંથી નીકળી, અંબાતના અખાતને મળે છે. તેપરનાં શેહેરો લૂણાવાડા, અંબાત વગેરે.

૧૨ સાખરમતી—રજપૂત સંસ્થાનમાંથી નીકળી,

ખંખાતના અખાતને મળે છે. તેપરનાં શેહરે। અગદા-
વાદ, સાદ્રા, વગેરે.

૧૩ હાદર—એ મવાવન કુંગરમાંથી નીકળી અ-
રબી સમુદ્રને મળે છે. તેની શાખાઓ ઓ જાત, ઉ-
ખેણુ, મોજ વગેરે તેપરનાં શેહરે। જસદળે, જતપર, ધો-
રાજી, કુંતીઆણા, નવીઅંદર વગેરે.

એ શિવાય પતેર, પતાર, પુતાર, દાદર, સરસ્વતી,
ખનાશ, મચ્છુ, શેત્રુંજી, આજી, વગેરે નદીઓ છે.

પૂર્વકાંઠાપરનાં અંદરે।

૧ ચિત્તગોંગ, ૨ કલકતા, ૩ મતલાહ, ૪ કટક, ૫
જગન્નાથ, ૬ મંજમ, ૭ વિસાગપટ્ટણ, ૮ મચ્છલી, ૯ પટ્ટણ
૧૦ પોંડીચેરી, ૧૧ પોર્ટોનોવો, ૧૨ ટ્રાંકવીઆર, ૧૩
કારીકલ, ૧૪ તુતીકુંડી ૧૫ આલપહ્લી, વગેરે.

પશ્ચિમ કાંઠાપરનાં અંદરે।

૧ કરાંચી, ૨ શાહઅંદર, ૩ લખપત, ૪ માંડવી,
૫ જોડીઆ, ૬ હારકાં ૭ પોરઅંદર, ૮ વેરાવળ, ૯ જા-
ફરાઆદ, ૧૦ ધોધા, ૧૧ બાવનગર, ૧૨ ધોલેરા, ૧૩
ખંખાત, ૧૪ બંચ્ય, ૧૫ સૂરત, ૧૬ દમણ, ૧૬ વસાઈ
૧૮ મુંબઈ, ૧૯ રાજપૂર, ૨૦ રત્નાગીરી ૨૧ વિજયદુર્ગ

૨૨ કારવાડ, ૨૩ હોનાવર, મેંગલૂર, ૨૫ કાનાતોર, ૨૬ માહી, ૨૭ કાલીકોટ ૨૮ બેપૂરે, ૨૯ કોચીન, વગેરે.

જાલાનાં સ્થળો.

દ્વારિકાં, બદ્રીનાથ, જગન્નાથ, ને રામનાથ, (એ ચારે ચાર દિશાનાં ધામ કહેવાય છે.) પ્રભાસપાટણ, ગિરનાર, ચાણોદ કન્યાળી, નાશિક, (પંચવટી) પંઢરપૂર, ગયા, પ્રયાગ, કાશી, મથુરાં, અયોધ્યા, કેદારનાથ, પૂષ્કરજી, ને શેત્રુંજી વગેરે તેમાં છેલ્લું શ્રાવકોતું છે.

હવા લેવાનાં સ્થળો.

સિમલા, (ત્યાં ગવર્નર જનરલ હવા લેવા જાય છે) મરી (જલમ પાસે છે)દાહોડીંગ, આયુ, માથેરાન, નીત્રગિરી, મહાબલેશ્વર, (મુબઈનો ગવર્નર હવા લેવા જાય છે) ડીડીગાલ, કાસ્મિર, પુરંદર, ખંકાળા, કિતકમંડ, હુંગાર, હમીરબાગ, વગેરે બધાં સ્થળોમાંથી જેને સ્થળ યુરોપિઅન અમલદારોને લગતું હોય છે તેઓ ત્યાં ત્યાં ઉનાળામાં હવા લેવા જાય છે.

વખણાયલી ચીજોવાળાં ગાઓ વિષે.

કાશ્મીર—સાલ.

(૨૯)

પંખખ—સાલમ.

વિકાનેર—સાંઘણી.

મારવાડ—ઊંટ તથા આરશપાહાણુ.

જયપૂર—શહેરની બાંધણી, રત્ન, તથા ચિત્ર.

શિરોહી—તલવાર.

સૂરત—બરશી.

રતલામ } બરીણ.

માળવા }

કાઠીયાવાડ—કાંબી.

ઝાલાવાડ—ઝુમણાં.

પાટણુ—પટાળાં, સાડીઓ, સૂડીઓ ને માટીના
વાસણુ.

પાટડી—વડાગરૂં મીઠું.

આલસુખા—લોદાની છરીઓ.

કપડવંજ—કાચ, સાબુ.

પેંઠ--પાધડી.

ભુરાનપુર } સેલાં.

કાશી }

કચ્છ—ધોડા, સોનેરી ભરત, હીરનું મોતી ભરત,
તથા ઉંચી જાતનું રૂપેરી કામ.

કુંદાપુર }
મેંગલુર } સોપારી.

અમદાવાદ—રેશમી કાપડ. કિનખાખ. મશરૂ.

વરાડ }
કાણીગંજ } કોયલા.

ગોવલકંડા—હીરા.

લંકા—હાથી, હાથીદાંત, મોતી, તેજનો.

નુતીકુંડી—મોતી.

ધારવાડ }
ધોલેરા } ર.
ખાંડવા }

ભાલ—ધડં.

જામનગર—કુંક, તથા મોતી.

પુના }
નાશિક }
શિહોર } તાંબા પીતળનાં વાસણુ.
કાશી }

પુના }
ચૌરવાડ } નાગરવેલના પાન.

ખંગાળા—ખાંડ.

ખંભાત—સૂત્રહેણી, અકીકના પથ્થર.

પેથાપુર—સાડી, ખંડુક.

નાગપુર—ઘોતીજોટા.

મલખાર—સાગ, સોપારી, ચોખા.

પટણા—રેશમીકાપડ, અરીણુ.

મથુરાં—પેડા.

ધાકા—મલગણ.

પ્રખ્યાત શેહેરો વિષે.

કલકત્તા—હાલની રાજધાની હુગલી નદી ઉપર છે;

દિલ્હી—અસલ રાજધાની જમના નદી ઉપર છે.

આગ્રા—મુગલાઈ પાદશાહોની રાજધાની, એમાં અકબર
પાદશાહની કબર તથા સાહજાં પાદશાહની એ-
જમનો મમતાજ મહેલ છે.

અમરકોટ—અકબર પાદશાહનો જન્મ.

શિવનેરીગઢ—મહાન શિવાજીનો જન્મ.

કેરલદેશ—(કાનડા) મહાત્મા શંકરાચાર્યજીનો જન્મ.

અમૃતસર—(અંબરસર) મહાત્માના નક સાહેબનું નામ.

દ્વારિકા—કૃષ્ણની રાજધાની.

અયોધ્યા—રામચંદ્રજીની રાજધાની ગોઆ નદીને કાંઠે છે.

મુંબઈ—ભરતખંડમાં હાલ સરવથી સરસ શહેર છે.

પુણા—પેશ્વાની રાજધાની મૂળામીઠા નદીને કાંઠે છે.

સતારા—મરેઠાઓની રાજગાદી.

વડોદરા—હાલ ગાયકવાડની રાજધાની. વિશ્વામિત્રી ન-
દીને કાઠે છે.

પેઠણ—એમાં યએલા શાલીવાહનના નામથી રાક ચાલે છે.

ઉદ્દેપુર—ત્યાંના રાજા સર્વથી ઉંચા કુળના સાસોદીઆ ર-
જપૂત કહેવાય છે. ને તે પ્રખ્યાત સૂર્ય વંશી રા-
મચંદ્રજીના વંશના છે.

પાટણ—(પાટલીપૂત્ર) એ અસલ મગધ દેશ (બહાર)ની
રાજધાની ગણાતું એમાં યુધ થઈ ગયો છે.
જરાસંધ, નવનંદ, ચંદ્રગુપ્ત, તથા અશોક વગેરે
રાજા પણ એમાં થઈ ગયા છે.

નકશામાં પૂછવાના પરચૂરણ સવાલો.

નામ	ક્યાં છે.	નામ	ક્યાં છે.
જેકાબાદ	સિંધ	પટણા	બંગાળા
મારાણસર	કચ્છ	ગૌહતી	આસામ
નાશિક	મહારાષ્ટ્ર	ટામુટયુડન	બૂતાન
દારિકાં	કાઠીઆવાડ	સિંધુનદી	પશ્ચિમસીમાડે
ગંગમ	કિસર સરકાર	મહાનદિ	મધ્યપ્રાંત તથા
રાયધનપૂર	ગુજરાત		ઓડીઆ
કર્નુલ	કર્ણાટક	દામોદાનદિ	મધ્યપ્રાંત તથા
ધુલિઆ	ખાનદેશ		ઓડીઆ
માહી.	મલખાર	સાતપૂર્ણપર્વત	નર્મદાની દક્ષિણે
હૈદ્રાબાદ	મિઝામ તથા સિંધ	ચિલકાસરોવર	ઓડીઆ
બેંગલોર	કાનડા	સકર	સિંધ
વીવેંદર	ત્રાવણકોર	પાલનપૂર	ગુજરાત
આકોલા	વરાડ	ભૂજ	કચ્છ
ચલવડ	રજપૂતસ્થાન	જલગાંવ	ખાનદેશ
સીરગઢ	મધ્યપ્રાંત	પોરબંદર	કાઠીઆવાડ
કલિંજર	ખુદેલખંડ	મથેરામ	મહારાષ્ટ્ર
જમ્નાત્રી	વાયવ્યપ્રાંત	યાનાન	કિસરસરકાર
સીતાપુર	અયોધ્યા	બહારી	કર્ણાટક
પેશાવર	પંજાબ	બેપુર	મલખાર
કાશ્મીર	કાશ્મીર	કોચી	ત્રાવણકોર
ગયા	બંગાળા	બેંગલુર	મહેસુર
અટક	પંજાબ	અમરાબાદ	મિઝામ
શ્રીનગર	કાશ્મીર	ધોળપૂર	રજપૂતસંસ્થા

અમરાવતી	વરાડ	ગદ્રીનાથ.	વાયવ્યપ્રાંત
તેહરી	મુદેલખંડ	લખનૌર.	અયોધ્યા.
પુરાનપુર.	મધ્યપ્રાંત	ડેરાઈસ્માલખાન.	પંજાબ.
કેદારનાથ.	વાયવ્યપ્રાંત.	સાડક.	કાશ્મીર
રાયબરેલી	અયોધ્યા.	બાગલપુર.	બંગાળા
કાળાયાગ	પંજાબ.	જમનાનદિ	વાયવ્યપ્રાંત
મોંગીર	બહાર	મણીપુર	બંગાળાની ખુલ્લે
જામુ	કાશ્મીર	શોણનદિ	રેવા, બહાર
સિકિમ	નેપાળની ખૂલે	અગરકંટક	મધ્યપ્રાંત
ગોધાનદિ	અયોધ્યા	રાવણહલસરોવર	ટિબેટ
ગંગાનદિ	વાયવ્યપ્રાંત, બાંગાળા	અંબર	કચ્છ.
વિધ્યાચળપર્વત	નર્મદાની ઉત્તરે	સાદરા	ગુજરાત.
માનસરોવર	તિબેટ	દીવખેટ	કાશિઆવાડ
બક્કર	સિંધ	ચાંડવડ	ખાનદેશ
વેરાવળ	કાઠીઆવાડ	ગંતુરડ	ઉત્તર સરકાર
મોંડવી	કચ્છ	ખડકી	મહારાષ્ટ્ર.
ઈડર	ગુજરાત	કડપા	કર્ણાટક.
મચ્છલીપટ્ટણ	ઉત્તરસરકાર	તેલિચરી	મલખાર.
માલેગાંવ	ખાનદેશ	નદીદુર્ગ	મહૈસુર.
ગુલ્તી	કર્ણાટક	જળજપુર	મધ્યપ્રાંત.
ખંડાળે	મહારાષ્ટ્ર	અકલકોટ	નિઝામ.
કાલીકોટ	મલખાર	ઝાંસી	રજપુતસંસ્થાન.
કેપકન્યાકુમારી	ત્રાવણકોર	હરીદ્વાર	વાયવ્યપ્રાંત
કામકુર	મહૈસુર	કનોજ	અયોધ્યા
નરસિંહપુર	મધ્યપ્રાંત	ડેરાગાજીખાન	પંજાબ
સુલખરમા	નિઝામ	હાનલી	કાશ્મીર
બાલીયર	રજપુતસંસ્થાન	મુરસીદાબાદ	બંગાળા
હતરપુર.	મુદેલખંડ	ગોમતીનદી	અયોધ્યા
		અરવલીકુંગર	રજપૂતસ્થાન

मंडकीनदि	अयोध्या	मद्रास	कर्णुटक
पालीटकुसरोवर	टिगेट	सीमुगा	भट्टसुर
कोट्टी	सिंध	हमोह	मध्यप्रांत
सोमनाथ	काडीआवाड	जेर	निजाम
मुंद्रा	कुच्छ	भोपाळ	रजपूतसंस्थान
कुडी	गुजरात	मुजूरनगर	वायव्यप्रांत
राजगहेद्री	कितरसरकार	लाहोर	पंजाब
पुरंदर	महाराष्ट्र	हरीदपुर	गंगाणा
नेलुर	कर्णाटक	यंगलनदि	रजपूतसंस्थान
कानानोर	मल्लार	सुवलुंरैआनदि	ओढीया
सागर	मध्यप्रांत	दिमालयपर्वत	कितरसरहटे
भेडरनूर	भट्टसुर	सुंदरवन	गंगानामुष्मणा
यंदेरी	रजपूतसंस्थान	इंडा	सिंध
कल्याणी	निजाम	गुनागढ	काडीआवाड
रामनगर	वायव्यप्रांत	मयाडि	कुच्छ
औद	अयोध्या	महाअश्वर	महाराष्ट्र
मुलतान	पंजाब	अमदावाद	गुजरात
प्लाशी	गंगाणा	कांयीवरन	कर्णाटक
कुशीनदि	नेपाण	हरीहर	भट्टसुर
सूरमाननदि	आसाम	करंगुण	निजाम
सैनदि	अयोध्या	रायपुर	मध्यप्रांत
आम्रपर्वत	रजपूतसंस्थान	सीहोर	रजपूतसंस्थान
पानीपत	हिंदीपासे	भिरत	वायव्यप्रांत
करांची	सिंध	शीरोजपुर	पंजाब
पालीटाण्डा	काठियावाड	धाका	गंगाणा
भद्रेसर	कुच्छ	सिंधनदि	रजपूतसंस्थान
लूणावाड	गुजरात	मोहावरीनदि	हक्षिण
भोर	महाराष्ट्र	सिवालिकपहाड	दिमालयनीदक्षिण
विजयनगर	कितरसरकार	क्रमाडिनप्रांत	वायव्यप्रांत

द्विभरकोठ	सिंध	मेहनीपुर	अंगाणा
नवानगर	काठियावाड	हुगणीनदी	अंगाणा
रापर	कच्छ	बीमानदी	दक्षिण
अंभात	गुजरात	सुलेमानपर्वत	पंजाबनीपश्चिमे
अहमदनगर	महाराष्ट्र	कोलेरन	कावेरीतुंदक्षिणमु-
रायगढ	उत्तरप्रदेश		अ
चिंगलपट	कर्णाटक	कोहारा	कच्छ
चित्रदुर्ग	महाराष्ट्र	भेडा	गुजरात
रायगढ	निजाम	धांगधारा	काठियावाड
भीलसपुर	मध्यप्रान्त	इलटन	महाराष्ट्र
हुसंगाणा	रणपूतसंस्थान	फोर्टेनोवे	कर्णाटक
सुराराणा	वायव्यप्रान्त	आलना	निजाम
फटीआला	पंजाब	अंधा	मध्यप्रान्त
कलकत्ता	अंगाणा	हंदुर	भाणवा
अतवानदि	रणपूतसंस्थान	मथुरा	वायव्यप्रान्त
नीरानदि	दक्षिण	कन्नौ	साणवा
हालापर्वत	सिंधनीपश्चिमे	अंभासे	पंजाब
गढवाण	गंगानामूलआ--	अंनगर	अंगाणा
	गण	वैतरणीनदि	ओढीआ
नणीआ	कच्छ	सीनानदि	दक्षिण
राजकोठ	काठियावाड	कैभूरनाकुंगर	रेवा
घोखेरा	गुजरात	भनारतोअभात	हिंदनेकायस्त्रे
सतारा	महाराष्ट्र	तेरा	कच्छ
पोंडीखेरी	कर्णाटक	आणुंद	गुजरात
भर्कारा	कुर्ग	घोराञ्ज	काठियावाड
तांदेर	निजाम	औद	महाराष्ट्र
संजयपुर	मध्यप्रान्त	त्रांकवीआर	कर्णाटक
रासपुर	वायव्यप्रान्त	हालताणा	निजाम
करवुन	पंजाब	हीगणुघाट	मध्यप्रान्त

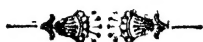
ધારાનગરી	માળવા	ચાલીશગાવ	નિઝામ
આગ્રા	વાયવ્યપ્રાંત	કાંપરી	મધ્યપ્રાંત
સીમલા	પંજાબ	વાંસવાડા	રજપૂતસંસ્થાન
ચિત્તોર	ખંગાળા	પ્રયાગ	ગંગાનગરનાનાસ
માંજરાનદિ	દક્ષિણ	ઈટાવા	ગમપર
મૂળામીઠાનદિ	પુણાપાસે	મલખર	વાયવ્યપ્રાંત
પાલનીકુંગર	નીલગીરીનીદક્ષિ- ણે	હમરીઆગ	પંજાબ
નીકાબારબેદ	ખંગાળીકપસાગર	પેનગંગાનદિ	ખંગાળા
જમ્મૌ	કચ્છ	સુણીનદિ	દક્ષિણ
ખારીઆ	ગુજરાત	સહ્યદ્રિપર્વત	રેતીનુંરણ
બાવનગર	કાઠીઆવાડ	લક્ષ્મીપ	દક્ષિણનીપશ્ચિમે
પંદળપુર	મહારાષ્ટ્ર	સાચરસરોવર	હિંદીમહાસાગર
નીગાપટ્ટન	કર્ણાટક	બટવાણુ	રજપૂતસંસ્થાન
વેરલ	નિઝામ	ચાણોદકન્યાળી	કાઠીઆવાડ
નાગપુર	મધ્યપ્રાંત		તર્મદાકાંઠે
રતલામ	રજપૂતસંસ્થાન	જાંઘ	મહારાષ્ટ્ર
દિલ્લી	વાયવ્યપ્રાંત	રામનાથ	કર્ણાટક
હુધ્યાના	પંજાબ	અજન્ટા	કર્ણાટક
રાણીગંજ	ખંગાળા	પ્રતાપગઢ	રજપૂતસંસ્થાન
વાઈનગંગાનદિ	દક્ષિણ	ફરકાબાદ	વાયવ્યપ્રાંત
વિશ્વામિત્રનદિ	વડોદરાપાસે	અમૃતસર	પંજાબ
ક્ષિપ્રાનદિ	ઉજ્જયનીપાસે	કુચિપ્લાર	ખંગાળા
પુર્વકાટકુંગર	દક્ષિણનીપૂર્વે	કૃષ્ણાનદિ	દક્ષિણ
આંદમાનબેદ	ખંગાળીકપસાગર	હાદરનદિ	ગુજરાત
લીમડી	કાઠીઆવાડ	ખરડાકુંગર	કાઠીઆવાડ
સોલાપુર	મહારાષ્ટ્ર	માદાદીપ	હિંદીમહાસાગર
વડોદરા	ગુજરાત	મચરસરોવર	સિંધ
દ્વાંતીકુંડી	કર્ણાટક	મોરળી	કાઠીઆવાડ

રાજપીથલા	ગુજરાત	કાંવેરીનદી	દક્ષિણ
સાંગલી	મહારાષ્ટ્ર	મહીનદિ	ગુજરાત
મધુરા	કર્ણાટક	સેત્રુંબેપર્વત	કાઠિઆવાડ
આસઈ	નિઝામ	લુતારસરોવર	વરાડ
ડોંગરપર	રજપૂતસ્થાન	સુરત	તાપીકપર
કાનપુર	વાયવ્યપ્રાંત	જમખીંડી	મહારાષ્ટ્ર
રાવલપોંડી	પંજાબ	સેલમ	કર્ણાટક
રંગપુર	બંગાળા	અજમેર	રજપૂતસંસ્થાન
રાજમહાલ	બંગાળા	કાશી	ગંગાપર
વારણાનદિ	દક્ષિણ	સાગરમતિનદિ	ગુજરાત
તાપીનદિ	સાતપૂડાનીદક્ષિણ	કાબુલનદિ	સિંધુનિશાખા
ગિરનારપર્વત	કાઠિઆવાડ	ચિત્તાગોંગકુંગર	આરાકાન
ઈરાવતીનદિ	બ્રહ્મદેશ	યુલરસરોવર	કાશિમર
કોલરસરોવર	ઉત્તરસરકાર	નવસારી	ગુજરાત
સુકલતીર્થ	નર્મદાકાંઠે	મુધેડી	મહારાષ્ટ્ર
ડીડીગલ	કર્ણાટક	વેલુર	કર્ણાટક
મીરજ	મહારાષ્ટ્ર	પાલી	રજપૂતસંસ્થાન
ઉદેપુર	રજપૂતસંસ્થાન	મીરજપુર	વાયવ્યપ્રાંત
કાદવી	વાયવ્યપ્રાંત	સરસ્વતીનદિ	પાલણ્યપુર
તુંગભદ્રાનદિ	દક્ષિણ	ટિપરાહકુંગર	બંગાળા
નર્મદાનદિ	વિંધ્યચળનીદક્ષિણ	વાંસદા	ગુજરાત
	જો	સાંવતવાડી	મહારાષ્ટ્ર
ગીરપર્વત	કાઠિઆવાડ	અક્રાંટ	કર્ણાટક
ચુલીકટસરોવર	કર્ણાટક	કીશનગઢ	રજપૂતસંસ્થાન
ભરચ	નર્મદાપર	ચુનારગઢ	વાયવ્યપ્રાંત
કોલાપુર	મહારાષ્ટ્ર	અનાસનદી	પાલણ્યપુર
કોઈઅટુર	કર્ણાટક	આસ્યાકુંગર	આસામ
શિરોહી	રજપૂતસંસ્થાન	સચીન	ગુજરાત
હમીરપર	વાયવ્યપ્રાંત	બેલગામ	મહારાષ્ટ્ર

તંબવર	કર્ણાટક	ચામલારી	હિમાલય, ભૂતાન
નસીરાબાદ	રજપૂતસંસ્થાન	હોનાવર	મહારાષ્ટ્ર
પનેરનદિ	દક્ષિણ	ટાંક	રજપૂતસંસ્થાન
ગારોડુંગર	આસામ	સેતુજનદિ	કાશિયાવવાડ
ધરમપુર	ગુજરાત	એવરેષ્ટ	હિમાલય, નેપાળ
ત્રીચીનાપક્ષી	કર્ણાટક	કારવાડ	મહારાષ્ટ્ર
રામદુર્ગ	મહારાષ્ટ્ર	કોટા	રજપૂતસંસ્થાન
જયપૂર	રજપૂતસંસ્થાન	જોતે	કોંકણ
ખન્નારનદિ	કર્ણાટક	ખુંડી	રજપૂતસંસ્થાન
કાચનગંગા	હિમાલય	રત્નાગિરી	કોંકણ
ધારવાડ	મહારાષ્ટ્ર	વિકાનેર	રજપૂતસંસ્થાન
ફિરોલી	રજપૂતસંસ્થાન	જંજીરા	કોંકણ
ગાજપુર	વાયવ્યપ્રાંત	જેસલમેર	રેતીનુંરણ
પુલારનદી	કર્ણાટક	અલીબામ	કોંકણ
ધવલગીરી	હિમાલય, નેપાળ,	મુંબાઈ	કોંકણ
સાવનૂર	મહારાષ્ટ્ર	લંકાબેટ	હિંદનીદક્ષિણે
મહેશ્વર	રજપૂતસંસ્થાન	પુણા	મહારાષ્ટ્ર
અક્ષાર	વાયવ્યપ્રાંત	સાષ્ટીબેટ	કોંકણ
આદરનદિ	કાશિઆવાડ	વસાઈબેટ	કોંકણ

જાહેર ખપ્પર.

અમારી દુકાનેથી નિશાળમાં ચાલતી સર્વ પ્રકારની ચોપડીઓ તથા વારતા, નાટક ગુજરાતી, અને ઈંગ્લીશ ડીક્ષનેરી, અરેબીયન નાઈટસમાંની સિન્દબાદ ખલાસીની વાર્તા. અને ઝોખીડીની વાર્તા, વીગેરે ઉપયોગી ચોપડીઓ રોકડી કીમતે વેચાતી મળશે; માટે જેને જરૂર હોય તેમણે નીચેને સરનામે લખવું. મંગાવનારને ફાયદો થાય તેવી સંગવડથી મોકલવામાં આવશે. નવાં પ્રગટ થતાં પુસ્તકો એ જાહેર થઈ વેચી આપશું; જેની ઈચ્છા હોય તેણે પત્ર લખી વધારે ખુલાસો કરવો, જથ્થાબંધ રાખનારને યોગ્ય કમીશન આપવામાં આવશે.

પાંડે જેસીંગ રતનચંદ.

ઠેકાણું અમદાવાદ જવેરીવાડા.

ભગવાનજી તથા કુંવરજી ભોજક

પુસ્તકો વેચનાર, કચ્છ—મુંદ્રા.

જાહેર ખબર.

હું નીચે સહી કરનાર સરવે દેશાવસ્થાના શોષકોને
વીનતી કરું છું કે અમારી તરફથી ચોપડીઓ સંકલે દસ
ટકા કમીશન લેઈ સારી રીતે અને કાયદા પડને છપાવી
આપવામાં આવે છે જે સહયોગરૂપે છપાવવાની ગરજ
હોય તેમણે પત્ર દ્વારાએ લખી જાણવવાનું ને તેથી વધારે
ખુશાસી મળશે. એજ.

પાંડે જેસીગ રતનચંદ.

ઠે. ઝવેરીવાડે નીશાપોળમાં.

મુ. અમદાવાદ.

આ ચોપડી તા. ગુજરાતી ત્રીજી ચોપડીના અર્થ ધણે
સરતે બાંધે નીચેના ઠેકાણેથી મળશે.

નળીઆ—રા.ભવાનીશંકર મોરારજી ઠે.ગોકળદાસ તેજ
પાળની ગુજરાતી નીશાળમાં.

મુંદ્રા—પુસ્તક વેચનાર ભોજક. ભગવાનજી કુંવરજી.

માંડવી—રા. ભોજક. દેવજી કુંવરજી શેઠ. ગોકળદાસ તે-
જપાળની ઇંગ્રેજી સ્કુલમાં મારતર પાસેથી.

અમદાવાદ—પાંડે. જેસીગ રતનચંદ ઠે. ઝવેરીવાડે ની-
શા પોળમાં.

